

УДК 159.922:316.64+165.242.2

Ю.М. ДМИТРІЄНКО, канд. філос. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ: МЕНТАЛЬНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ПРАВА ЇЇ СУБ'ЄКТІВ В АСПЕКТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Ключові слова: ментальні права первинних суб'єктів правової свідомості та культури, ідеологічні права вторинних суб'єктів правової свідомості та культури, українська правова ментальність, український правовий менталітет, прийоми правової свідомості

Для оптимального розуміння процесів історичного і сучасного становлення й розвитку української правової свідомості та культури актуального значення набуває гостра потреба дослідження прав її суб'єктів як безпосередніх носіїв численних актуальних правових форм, змістів та рефлексій. За проведеними дослідженнями права суб'єктів правової свідомості ми традиційно типологізуємо на ментальні права її первинних та ідеологічні права вторинних як такі, що традиційно характерні з точки зору виконання ними доміантних і пріоритетних функцій у суспільстві та державі [1–6]. Дана проблема безпосередньо пов'язана з основними напрямками сучасних державно-правових перетворень та досліджень, наприклад, держбюджетною темою науково-дослідних досліджень Київського національного дослідницького університету ім. Т. Шевченка «Формування механізму адаптації українського законодавства у галузі захисту прав і свобод громадян до законодавства Європейського Союзу».

Обмежена кількість праць (у тому числі й експериментальних), написаних лінгвістами, психолінгвістами, філософами та правника-

ми, поки ще не дозволяють робити серйозні стійкі характеристики щодо таких істотних правових категорій та понять, як «ментальні права» та «ідеологічні права» суб'єктів правової свідомості та культури. Виходячи з логіки наших численних досліджень, ми «ментальні права» прив'язуємо до первинних, а «ідеологічні права» до вторинних суб'єктів правової свідомості та культури за законодавчо верифікованими доміантами нормативно-правових рівнів їх присутності та реалізації у правовій мові [7–9]. І це зрозуміло: адже де, як не в правовій мові найповніше представлено внутрішній світ суб'єктів правової свідомості – донорів форм правової свідомості для інших її суб'єктів, що відбувається засобами мовної правової ментальності. Мовна правова ментальність – це спосіб лінгвістично-правового поділу та розподілу правового світу за допомогою законодавчої мови, де він відповідає усталеним регулятивно-правовим уявленням. Але зазначена тематика у світовій та вітчизняній науці зовсім не досліджена. Виникає гостра потреба певною мірою дослідити зазначені правові категорії та поняття, визначити потреби у їх виникненні.

Тому метою статті є дослідження історико-правового стану ідейно-світоглядного та нормативно-регулятивного становлення й розвитку історичної, сучасної української правової свідомості, культури у аспектах виявлення ментальних та ідеологічних прав їх суб'єктів, здійснити подальшу їх типологізацію на природних засадах. Додатковими цілями статті є визначення найголовнішої типової засади їх типізації, виявлення та визначення ролі української правової ментальності та правового менталітету у процесах становлення та розвитку української правової свідомості. Новизна статті міститься в нових актуальних підходах до дослідження становлення та розвитку історичної і сучасної української правової свідомості та культури, ментальних і ідеологічних прав її суб'єктів в аспекті української правової ментальності.

Наукову біографію поняття «ментальність», на відміну від поняття «правова мен-

тальність», вивчено достатньо добре. Але існує й інший бік справи. Смысловий заряд правового терміну «правова ментальність» сформувався раніше, коли він ще знаходився у межах буденної правової мови. Це слово опинилось у фокусі ідейної та політичної боротьби. Те, що світова правова наука на початку ХХ ст. виявила архаїчний пласт у правовій свідомості людини, за ідеями У. Раульфа, було наслідком раптового соціального виявлення цього архаїзму. Йдеться про драматичний момент в історії французької правової свідомості, коли внаслідок розгорнутої у 1897-1899 роках боротьби за перегляд вироку у справі офіцера генерального штабу – А. Дрейфуса, якого було звинувачено у шпигунстві на користь Німеччини, національна французька правова свідомість країни розкололась на два табори і країна, фактично, була на порозі громадянської війни. За лічені місяці змінився звичний культурно-правовий ландшафт традиційного розташування традиційно локалізованих змістів і місць існування та функціонування французької правосвідомості як типових різних її місць. Класові та релігійні протиріччя перестали відчуватися, їх змінили нові, а точніше – стародавні ідеологічно-правові та афективні регулятивні комплекси. Ненависть зблизила правову свідомість буржуазних родин з правосвідомістю аристократичною. Правова свідомість католиків, вищого офіцерства, більшої частини середніх прошарків, простих верств населення об'єдналася проти ««ворогів» Вітчизни та віри - інтелектуалів, соціалістів, масонів, євреїв, германофілів, узагалі – «напівфранцузів» з їхньою маргінально-правовою свідомістю. Усі їх права та правосвідомість вважали тепер за «меншини», що несуть загрозу «французькій душі». Ось тут і заговорили про те, що німці окупували не тільки територію, місце традиційного формування пропріуму французької правової свідомості, але й загалом французьку правову ментальність. Слово одразу набуло ідеологічно-правової гостроти. Правова ментальність розумілася як цінне національно-правове надбання, як антитеза ін-

телектуалізму, що роз'їдає націю. Одночасно почали вживати слово «ментальність» у негативному смислі, перш за все маючи на увазі чужі ментальності – німецьку та іудейську. Німецька «темна» романтика протиставляється «світлий» французькій класиці, а в іудейській правовій ментальності знаходили «фермент» бунтарства. Ліві в цьому протистоянні були стороною, що захищалася, причому вони теж взяли на озброєння слово «ментальність», вбачаючи, втім, головні риси французької ментальності в іншому – в душі терпимості та лібералізму. Вони, в свою чергу, звинуватили «патріотів» у розколі нації та національної душі.

У науковий обіг слово «ментальність» залучили саме ліві. За їх ідеями, вважаємо, що воно отримало своє місце як *типово офіційна, легальна або правова ментальність* у науковому гуртку Е. Дюркгейма, а потім у його журналі з'явилась рубрика «Групова (колективна) ментальність». Е. Дюркгейм використовував це поняття у своїх пошуках основ правової солідарності людей – масових первинних суб'єктів правової свідомості. Саме з цього часу, вважаємо, правова ментальність почала існувати як наукова і правова категорія та правове поняття. Взагалі поняття «правовий менталітет», «правова ментальність», за ідеями Ф. Грауса, можна за ознаками родової правової природи визнати спорідненими з поняттями «правова культура» чи «правова ідеологія». За ідеями Ф. Грауса, правовий менталітет – це загальна ідейно-світоглядна модель традиційного регулятивного існування, функціонування, становлення та розвитку довготривалих норм будь-якої правосвідомості як типової національної, що створює усталену звичаєву правову поведінку і правові погляди індивідів як правових особистостей у межах традиційних груп суб'єктів правової свідомості та культури. Правовий менталітет не може бути монолітним, він дуже часто суперечливий та створює специфічні вживані зразки, стереотипи правових думок та правових дій, він виявляється у нахилі індивіда як суб'єктів правової свідомості до певних типів (за зако-

номірностями ментального структурування правової свідомості та культури за давніх часів) нормативно-правових реакцій та є їхнім регулятивним механізмом [7, с.79–80].

Правовий менталітет відрізняється від правових вчень та ідеологій тим, що він ніколи не може бути остаточно нормативно відрефлексованим і сформульованим за закономірностями становлення та розвитку правової свідомості як типово національної, у ньому завжди домінують пожиттєво закріплені у суб'єктів правової свідомості умовні правові рефлекси національної самосвідомості, правосвідомості та культури, що передаються за родинним «кровними» зв'язками як родові смислові одиниці родової правової природи через всі «століття та тисячоліття» (Г. Гегель). Питання «Який ваш правовий менталітет?» не має сенсу. Правовий менталітет не тотожний виказаним правовим думкам та образам правової дії, він змінюється довго, з тривалим часом, при цьому різні правові думки та зразки правової поведінки мають не однакову життєстійкість. За ідеями Юргена Мітке, німецького дослідника, правовий менталітет – це історично усталена та стійка модель ідейно-світоглядного та нормативно-правового світорозуміння певної малої чи великої групи людей (етноси, народи, нації), та має типово функціональну традиційну форму звичаєвої правової свідомості та культури. Саме він формує первинні природні або ментальні права первинних суб'єктів правової свідомості та культури. Про нього можна казати тільки при дослідженні групової правової поведінки, групової чи колективної правової свідомості та культури. Коли ми говоримо про правовий менталітет пустельника, маючи на увазі його правове саморозуміння, типове для пустельників, тобто розглядаємо його як представника типової корпоративно-правової групи чи класу індивідів [8, с.85]. Виявляється ж цей правовий менталітет не в наявно помітних правових діях та індивідуальних правоусвідомлених уявленнях, а в повсякденній, напівавтоматичній правовій поведінці, напівавтоматичному

правовому усвідомленні та відповідному правовому мисленні. Отже, йдеться про щось, що постійно тривало передуює особистісній правовій свідомості як типово національної.

За новими ідеями, тепер вже співвітчизника Ю. Мітке, Г. Теленбаха вважаємо, що правовий менталітет – це всезагальна ідейно-світоглядна та нормативно-правова установка або стереотип правової свідомості, що задані з глибокого дитинства, колективний неподільний ідейно-світоглядний та нормативно-правовий образ правового мислення, який має відносну усталеність (періодів становлення правової свідомості) та абсолютну усталеність (за періодів розвитку правової свідомості) та ґрунтується не на критичній нормативній (правовій, моральній, ідеологічній чи законодавчій) рефлексії чи спонтанних випадкових правових ідеях, думках, простих темах, а на тому, що конкретно оцінюється, верифікується та розглядається у межах тієї чи іншої корпоративно-правової групи чи суспільства як само собою зрозуміле. Ці правові теми є великими, що охоплюють увесь загальний перелік питань, пов'язаних з формуванням, реалізацією та захистом *первинних природних правових прав людини як першоприродного правового члена етносу, народу, нації чи суспільства*. Саме ці теми є темами родової правової природи, котру ми ідентифікуємо «ментальними правами первинних суб'єктів правової свідомості». Інші правові теми є темами похідними, утворюючими типово правову видову природу не первинних, а вторинних суб'єктів правової свідомості (юридичних осіб, владних юридичних осіб), котра за природних шляхів формування правової свідомості стає типовою законодавчою правовою природою, а за неприродних – суто ідеологічною, політичною, релігійною або іншою штучною та/або суто неправовою, або маргінально-правовою, або повно – чи неповно неістинною правовою природою. Саме такі права вторинних суб'єктів правової свідомості, що є за природних шляхів становлення й розвитку правової свідомості законодавчими правовими, з правовою законосвідомістю

та законодавчою культурою, що дорівнюють правовій свідомості та правовій культурі, а за неприродних шляхів її формування – права вторинних її суб'єктів – штучними, законодавчими маргінально-правовими або не правовими за тоталітарної держави, причому законодавча свідомість не дорівнює правовій свідомості та законодавча культура теж не дорівнює правовій культурі, – ми ідентифікуємо «ідеологічними правами вторинних суб'єктів правової свідомості» або «ідеологічною правовою ментальністю».

За концептуальними ідеями фундаментальної праці «Історія ментальностей у Європі. Нариси з основних тем» під редакцією П. Динцельбахера, до переліку великих тем, що формують «ментальні права первинних суб'єктів правової свідомості», відносимо: індивід, сім'я та суспільство, сексуальність та любов, релігійність, тіло та душа, хвороба, вік, смерть, страхи та надії, радість, смуток та щастя, робота і свято, комунікація, чуже і своє, влада, право, природа та навколишнє середовище, простір, час та історія. За ідеями сучасного американського філософа Р. Рорті, вводимо поняття «ментальна правова сутність» та у якості ідейної сутності цього поняття презентуємо поняття «біль (переживання)» як процедуру побутового, морального, медичного та духовно-душевного стану – реального та можливого змісту цивілізованого та морального законотворення, без чого останнє не може цивілізовано відбутися як таке [9, с.50]. Закон, що не є «душевно стражданий та чуттєво не пережитий, – це живий прах покійника» (Г. Гегель). За його ідеями стверджуємо, що, навіть якщо тіло буде винищено, ментальні правові сутності або ментальні правові стани якимось чином переживуть його [9, с.13].

За ідеями П. Динцельбахера, правова ментальність – це сполучення ідейно-світоглядних способів та нормативно-правових змістів правового (законодавчого) мислення, сприйняття та усвідомлення, визначальних тільки для даного великого чи малого колективу в даний правовий час. Правова ментальність

виявляється у правових діях, її історія, – це щось більше, ніж вивчення інтелектуальних правових кондицій владних чи корпоративних еліт чи окремих діячів та мислителів. Це більше, ніж історія релігії та правова ідеологія, це більше, ніж історія правових емоцій та уявлень, бо все зазначене вище – це свого роду допоміжні моделі до вивчення правової ментальності. Тільки тоді, коли результати, отримані в рамках цих моделей, дають у поєднанні певну унікальну комбінацію характерних взаємопов'язаних елементів стійкого звичаєвого правового усвідомлення дійсності, можна сказати, що тут – зазначена певна правова ментальність. Отож, правова ментальність, що більшою мірою притаманна первинним суб'єктам правової свідомості, за нашим контекстом, – це звичайний природний пропріум національної правової свідомості, що має чіткий динамічний стереотип з ознаками типового, часто повторювального розвитку та становлення правової свідомості як традиційно національної за будь-яких часо-просторів. Тоді «ідеологічними правами вторинних суб'єктів правової свідомості» або «ідеологічною правовою ментальністю», що більшою мірою притаманна вторинним і владним вторинним суб'єктам правової свідомості, за нашим контекстом, – є звичайний природний пропріум національної правової свідомості, що має чіткий динамічний стереотип з ознаками типового, часто повторювального або іноді повторювального розвитку та становлення правової свідомості як традиційно національної за будь-яких часо-просторів за природного формування правової свідомості та культури як типово національних.

За неприродного формування «ідеологічні права вторинних суб'єктів правової свідомості» або «ідеологічна правова ментальність, – це, більш за все, незвичайний природний та неприродний пропріум національної правової свідомості, що має нечіткий динамічний стереотип з ознаками типового, маргінально-типового та нетипового, як правило, не повторювального або штучного одиничного розвитку та становлення правової свідомості як

ненаціональної за будь-яких часо-просторів та/або як атипово національних, чи та/або типологічно ненаціональних за змістом та за мовними уявленнями, чинниками, перспективи її актуальних суб'єктів. Оскільки головними чинниками законодавчої мовної ментальності є соціокультурні правозаконодавчі фактори (а вони доволі мінливі), то й мовна правова ментальність також мінлива. За ідеями Ж. Ле Гофа характеризуємо етапи становлення історії правової ментальності як історії ментального структурування *процесів розвитку правової свідомості*, починаючи з виникнення самого цього поняття. Маючи своє коріння від латинського слова *mens*, прикметник *mentalis* народився приблизно у XIV ст. у мові середньовічної правової схоластики. Іменник *mentality*, як родове правове поняття та як родова правова категорія і природа, виник тільки через 300 років у Англії, він - плід англійської філософії правової свідомості XVIII ст. Але там він так і залишився більшою мірою філософським філософсько-правовим терміном, тим часом як у Франції з'явився у повсякденній легальній, офіційній, тобто правовій мові (завдяки Ф.М.А. Вольтеру та його правовій свідомості). Та й на початку XX століття, за ідеями Ж. Ле Гофа [10, с.42], фактично офіційно легальний, тобто правовий термін «ментальність» усе ще вважався неологізмом, маючи навіть зневажливий відтінок. За відношенням до правового терміну як видової правової природи, «правова ментальність» – ментальність є родовою правовою природою.

Ми також поширюємо наші зауваження про фундаментальну філологічну і лінгвістичну тотожність термінів «правова ментальність» та «ментальність», ідентифікуючи таке відношення буквальним тлумаченням ідентичності дослівного перекладу на інші мови терміну «правова ментальність» як «легальна, офіційна ментальність», тобто, офіційно вживана у літературному, буттєвому контексті. Тому межу у розуміннях правової ментальності як певної пріоритетної форми правової свідомості та як типологічно національної можна

проводити лише у теоретичних дослідженнях фундаментальної та прикладної тематики різних зазначених контекстуальностей, залишаючи правовій практиці ідейно-світоглядну реалізацію різних змістовних смислів загального, специфічного і прикладного розуміння їх умовної описової нормативності за типовими або атиповими моделями їх специфічної регулятивності. Продовжуючи далі, зазначаємо, що той самий відтінок певної другорядності ментальності та правової ментальності зберігається й тоді, коли цей термін тільки-но активно затверджується у сучасній правовій науці. В правовій етнології він вживається для визначення та позначення правової (офіційної) свідомості дикунів (ідеї Л. Леві-Брюля), у психології – правової (офіційної) свідомості дитини (ідеї А. Валлона).

Під змістом та уявленнями актуальних суб'єктів української правової свідомості та культури розуміємо загально важливі для даної правової культури, ментально стереотипізовані базові переконання ідейно-світоглядного та нормативно-правового плану: ідеологічні, політичні, релігійні, етичні, естетичні, правові та інші концепції, що ними просякнуті релігія, культура, мистецтво та статичне право в тій мірі, в якій вони актуально правоусвідомлюються. За проведеними дослідженнями найчастіше, але не завжди, формування ментальних прав первинних суб'єктів національної правової свідомості (культури) з максимально сформованими типовими національними властивостями відбувається за періодів її розвитку (формування ідейно-світоглядних якостей, системної архітектоніки, функцій та перспектив). Це формування загалом природних (матеріально знаково незакріплених у буквах законів) витоків правової психології – ядра системних трансформацій процесуального і статичного права на структурних засадах нестійкого, нерівноважного та перманентного, але національно структурованого емоційного-іраціонального та більшою мірою маргінально-світоглядного знання та суспільної (суспільно-правової) практики (системних основ нау-

кової правової психології). Формування ідеологічних прав вторинних суб'єктів правової свідомості та законодавчої культури з максимально сформованими типовими світовими (міжнародними, міжнаціональними, наднаціональними) властивостями, та, як правило, але не завжди, з пріоритетом норм міжнародного законодавства, здійснюється за періодів становлення правосвідомості (формування її нормативно-правових властивостей, структурної архітекτονіки, функцій та перспектив. Це формування загалом природних витоків правової ідеології – ядра структурних трансформацій процесуального і статичного права, як типово національної і світової водночас на системних засадах стійкого, світового, цивілізаційно структурованого, наукового правового знання та правової практики (структурних основ наукової правової ідеології). Це формування загалом природних (матеріально знаково закріплених у нормативно-правових сенсах і буквах законів та ідейно-світоглядних змістах філософсько-правових творів) витоків правової психології та ідеології – двох традиційних, завжди актуальних ядер структурно-системних трансформацій процесуального і статичного права на системних засадах стійкого, рівноважного та неперманентного, але ідеологічно систематизованого раціонального, ідейно-правового пізнання та суто правової практики. Тут до поняття «правова ментальність» дуже близько підходить поняття «народна (правова) мудрість», що є змістом того чи іншого актуального епохального законотворення, побудованого на засадах певних (неприродна або маргінально-природна модель) або повних (природна модель) доміант національного правотворення та правозастосування.

Як ми вже писали, будь-який спеціалізований рівень суспільної та правової свідомості передбачає більш-менш чітку ідейно-світоглядну диференціацію правових знань і нормативно-регулятивних форм духовної діяльності як функціонування актуально дієвих форм правової свідомості. В народній мудрості, як і в правовій ментальності, все взаємозалежне та взаємообумовлене: естетичні та

моральні регулятиви, філософські «ососяння» та практичні правові навички. Все це теж перебуває в єдності та може бути розділене тільки для аналітичних цілей теоретичного правоусвідомлення, праворозуміння та правоздійснення [11, с.66]. Ці складові можуть бути вербалізовані у мовно-правовому відношенні та предметом для дискусійної рефлексії у законодавчо активованій формі правової свідомості. Саме тут закладено своєрідність дефініції П. Динцельбахера ментальності, бо за більшістю прийнятих у західній науці визначень ментальності формуємо тезу про те, що з правової ментальності ні у якому разі не можна якраз виключати ділянку типово свідомого, та не вважати, що вона відноситься тільки до галузі вивчення історії правової ідей чи історії правового духу. За ідеями П. Динцельбахера, правова поведінка людини в значній мірі формується саме за рахунок невідрефлексованого, але типово чи атипово правоусвідомленого на ментальному підґрунті привласнення іншої правової сутності собі – інтеріоризації розумового правового, свого та чужого багажу знань, вмінь та навичок правової свідомості [12, с.97–98]. Зміст правової ментальності як зміст ментально структурованого правового усвідомлення дійсності первинними суб'єктами правової свідомості, як це витікає з самої етимології терміну, міститься в когнітивній галузі фундаментального і прикладного ментального правоусвідомлення та визначається, перш за все, тими ментально-правовими знаннями, якими володіє початкова спільнота з початковою правовою ментальністю, що вивчається. Разом з віруваннями, правові знання як база природної правової ідеології – складової частини природної правової свідомості та культури, створюють уявлення про довколишній світ і є істинним першоприродним підґрунтям правової ментальності, задаючи разом із домінуючими правовими потребами та базовими архетипами правової свідомості – колективного безсвідомого ієрархію правових цінностей, яка ідейно-світоглядно характеризує дану спільноту – етнос, народ, націю, суспільство.

Говорячи про рівень вивчення правової ментальності, зазначаємо, що вона малодосліджена як у світовій, так й у вітчизняній правовій науці та презентується у одиничних статтях. За ідеями Р. Додонова у його статті «До проблеми визначення поняття «ментальність» [13, с.11–15] спробуємо визначити типи визначень правової ментальності як першоприродної ментальності, скоріш за все, первинних суб'єктів правової свідомості.

Перший – описові дефініції. У визначеннях цієї групи акцент робимо на перелікові всього того, що входить у правову ментальність (правова ментальність – сукупність уявлень, способів поведінки і реакцій, які безсвідомі та невідрефлексовані, найчастіше різноправоусвідомлені (навіть з кризовим циклом соціальної активності), маргінально-правоусвідомлені та неправоусвідомлені (ідеї Г. Теленбаха).

Другий тип – психологічні дефініції. Їх, у свою чергу, поділяємо на два типи. У першому робимо акцент на безсвідомому рівні правової психіки (поняття «правова ментальність» позначає певну сукупність неправоусвідомлених ідейно-світоглядних форм світосприйняття, що вже склалися та притаманні певній групі первинних суб'єктів правової свідомості, які визначають спільні правові риси, ідейно-світоглядні відносини та правомірну як правову поведінку цих суб'єктів стосовно феноменів їхнього правового буття (ідеї В. Нестеренко). Другий тип психологічних дефініцій відображає правову думку про те, що правовий менталітет – це прояв правоусвідомленого рівня психіки (правова ментальність – це нормативно-правове узагальнення всіх притаманних розуму регулятивних характеристик (ідеї Дж. Чапліна); правова ментальність – це ідейно-світоглядна та нормативно-правова якість розуму, що характеризує окремого правового індивіда як правової особистості або клас правових індивідів як певної корпоративно організованої групи правових особистостей у певному локальному часо-просторі (ідеї більшості англомовних психологів).

Третій тип – нормативно-правові дефініції, що визначають правову ментальність як уста-

лені норми реакції типових первинних суб'єктів правової свідомості, характерні для даного соціального чи етнічного утворення (правова ментальність – це правове поняття, яке визначає *систему звичок, навичок, прийомів правової свідомості* (термін наш – Ю.Д, за ідеями А. Дж. Тойнбі). У цьому аспекті під прийомами правової свідомості розуміємо традиційні прийоми осмислення правової дійсності, здійснення правової діяльності та її традиційної верифікації за звичаєвими правовим традиціями у локально зорганізованому правовому просторі існування та функціонування правової свідомості та культури.

Четвертий тип - структурні правові дефініції, де увага акцентується на структурі ментально-правових процесів (правова ментальність – наповнення складових пропорцій української правової ідіоми високими відсотками різнонаціонально-ментальної щільності – глибинним правовим і правоусвідомленим смислом структури ментально структурованої правової свідомості як типово національної – дефініції кількісного пояснення правової дійсності та діяльності (ідеї Ф. Селліна); правова ментальність – структура ментально структурованої правової свідомості за формулою української правової ідіоми, склад правової душі людини, соціуму, етносу, ментально-правове співвіднесення її елементів та ідейно-світоглядного стану останніх як співвіднесення різних складових пропорцій зазначеної формули (ідеї Ю. Канигіна, Ю. Дмитрієнка, І.В. Дмитрієнко, М. Холодної).

Гадаємо, що не всі вищезазначені визначення повністю охоплюють складний феномен – правову ментальність як ментальність первинних суб'єктів правової свідомості. Дуже часто вони не враховують такі її об'єктивні характеристики, як геосередовище, економічні, соціальні, політичні чинники розвитку суспільства. У останніх двох типів дефініцій правової ментальності – генетичному та історичному – намагаємося уникнути такої однобокості. Генетичні дефініції концентрують увагу на походженні цього феномену. Чинники, які детермінують процес зароджен-

ня та подальшого розвитку етнічної правової ментальності, фактично відзначають, що природжені та соціальні чинники закріплюються в генотипній ментально-правовій інформації, конкретно-історичній національно-ментальній щільності складових пропорцій української правової ідіоми-норми правосвідомості-права, передаються спадково, забезпечуючи тим самим ментально-правову спадкоємність як неформальну спадкоємність будь-якої правової свідомості як типово національної.

Щодо цього термін «правова ментальність» близько підходить до смислу юнгівського поняття архетипу (правова ментальність – правовий етнічний та пізнавальний код (ідеї Е. Шуліна) [14–15]. Історичні дефініції позначають правову ментальність як вияв історичної правової пам’яті первинних суб’єктів правової свідомості та культури, як осад історії ментально структурованої правової свідомості як національної (правова ментальність – своєрідна правова пам’ять народу – первинного квазисуб’єкта правової свідомості – про правове та законодавче минуле, психологічна детермінанта правової як правомірної поведінки мільйонів людей – первинних суб’єктів правової свідомості (фізичних осіб), за будь-яких обставин вірних своєму правовому (законодавчому) кодові, що склався історично (ідеї І. Пантіна). Усі ці типи визначень правової ментальності у контексті правової свідомості певним чином доповнюють один одного та сприяють подальшому розгляду цього «суперечливого та складного феномену» (О.В. Колісник, Т.Н. Поплавська, В.В. Буяшенко). Гадаємо, що подальші дослідження прав суб’єктів правової свідомості та культури сприятимуть всебічному вивченню української правової свідомості як типово національної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієнко Ю. М. Актуальні підходи до вивчення процесів становлення, розвитку української правової свідомості у аспекті прийомів правової діяльності, правового вправлення (кореляції), динамічного стереоти-

пу, функціонування її навичок / Дмитрієнко Ю. М. // *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Strategiczne pytania swatowej nauki – 2011»* (07-15 lutego 2011 roku). Volume 6. Pravo. – Przemysl : Nauka i studia, 2011. – P. 62–65.

2. Дмитрієнко Ю. М. Проприум і самість української правової свідомості / Дмитрієнко Ю. М. // *Materialy VII mezinarodni vedecko – prakticka conference «Dny vedy – 2011»* (27.03.2011–05.04.2011) Dil 12. Pravni vedy. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2011. – S. 3–5.

3. Дмитрієнко Ю. М. Ідейно-світоглядна та нормативно-правова специфіка української правової ментальності: історичні шляхи становлення та розвитку / Дмитрієнко Ю. М. // *Materialy VII mezinarodni vedecko – prakticka conference «Dny vedy – 2011»* (27.03.2011–05.04.2011) Dil 12. Pravni vedy. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2011. – S. 13–17.

4. Дмитрієнко Ю. М. Поняття «правова ментальність»: ментальні права первинних та ідеологічні права вторинних суб’єктів правової свідомості / Дмитрієнко Ю. М. // *Научное пространство Европы – 2011 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф.* (Poland, 07.04.2011–15.04.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

5. Dmitrienko I. V. The newest modern approaches to studying of the Ukrainian legal consciousness and culture in the beginning of the first decade XXI centuries / Dmitrienko I. V., Dmitrienko Yu. N. // *Европейская наука XXI века – 2011 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф.* (05.05-15.05.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

6. Dmitrienko Yu.N. Corporal legal consciousness (on an example of revealing and studying of a crisis cycle of social activity of children // *Европейская наука XXI века – 2011 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф.* (05.05-15.05.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

7. Левинсон К. А. Ментальности и средневековье. Концепции и практика // *История*

ментальностей. Историческая антропология / Левинсон К. А. – М. : РАН РГГУ, Институт Всеобщей истории, 2011. – 984 с.

8. Митке Ю. Политическая теория и менталитет нищенствующих монахов // История ментальностей. Историческая антропология / Митке Ю. – М. : РАН. РГГУ, Институт Всеобщей истории. 2011. – 984 с.

9. Рорти Р. Философия и зеркало природы / Рорти Р. – Новосибирск : Изд-во Новосибирск. ун-та, 2011. – 587 с.

10. Гоф. Ж. Ле. Ментальность: двусмысленная история // История ментальностей. Историческая антропология / Ж. Ле Гоф. – М. : РАН. РГГУ, Институт Всеобщей истории, 2010. – 781 с.

11. Макаренко Э. Н. Особенности народной мудрости как вида духовной деятельности / Макаренко Э. Н. // Духовна діяльність та її специфіка : роботи міжнародної наук. конф. – Ч. 1. – Запоріжжя : ЗДУ, 1993. – С. 66–68.

12. Динцельбахер И. История ментальности в Европе. Очерки по основным темам / Динце-

льбахер И. // История ментальностей. Историческая антропология. – М. : РАН. РГГУ, Институт Всеобщей истории, 2011. – 587 с.

13. Додонов Р. А. К проблеме определения понятия ментальность / Додонов Р. А. // Придніпровський науковий вісник. – 1997. – № 14 (25). – С. 11–14.

14. Dmitrienko Y. N. 27989 В.С.¹ // Эффективные инструменты современных наук – 2011: міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (27.04-05.05.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

15. Дмитрієнко Ю.М. Поняття «права ментальності»: ментальні права первинних та ідеологічні права вторинних суб'єктів правової свідомості // Materialy VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «NAUKOWA PRZESTRZEN EUROPY - 2011» (07-15 KWIEŃNIA 2011 roku). Volume 13. Pravo. – Przemysl : Nauka i studia, 2011. – Р. 7–15.

Дмитрієнко Ю. М. Становлення і розвиток української правової свідомості: ментальні та ідеологічні права її суб'єктів в аспекті української правової ментальності / Ю. М. Дмитрієнко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 244–252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11djmurt.pdf>

Проаналізовані нові актуальні підходи у дослідженні становлення та розвитку української правової свідомості, ментальних та ідеологічних прав її суб'єктів у аспекті української правової ментальності.

Дмитриенко Ю.Н. Становление и развитие украинского правового сознания: ментальные и идеологические права ее субъектов в аспекте украинской правовой ментальности

Проанализированы новые актуальные подходы в исследовании становления и развития украинского правового сознания, ментальных и идеологических прав ее субъектов в аспекте украинской правовой ментальности.

Dmitrienko JU.N. Formation and Development of a Ukrainian Language Legal Consciousnesses: the Mental and Ideological Rights of Its Subjects in Aspect of the Ukrainian Legal Mentality

New actual approaches in research of formation and development of the Ukrainian legal consciousness, the mental and ideological rights of its subjects in aspect of the Ukrainian legal mentality are analyzed.